

Quadern de treball

CICLE SUPERIOR PRIMÀRIA
I ESO

ÀMBIT SOCIAL

El mercat de Balaguer

a través dels documents de l'Arxiu Comarcal de la Noguera

Balaguer

Maite Pedrol (coord.)
Mario Gené
Raquel Codina

educa*

 Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació
Direcció General del Patrimoni Cultural
Arxiu Comarcal de la Noguera

servei
educatiu^o
de la noguera

 AJUNTAMENT
DE BALAGUER

 800 anys
Mercat
Balaguer
(1211-2011)

 CONSELL COMARCAL
DE LA NOGUERA

1. INTRODUCCIÓ

Des dels seus orígens, el mercat ha estat essencialment un lloc d'intercanvi setmanal dels productes conreats a les finques de Balaguer i, molt especialment, a les hortes d'Amunt, d'Avall i del Molí del Comte. També s'hi comerciaven ous, carbó, llenya, palla, fem, i petits animals vius com les gallines, els pollastres, coloms, conills, etc., així com productes manufacturats i artesanals.

El mercat atreïa a la gent dels pobles veïns i de les comarques més properes, tant de les terres de Lleida com de l'Aragó, i allà tothom intercanviava els seus productes, fent-lo més gran i més ric. Aquesta aflluència de persones va ser possible perquè Balaguer es trobava al bell mig d'una cruïlla de camins a Lleida, Puigcerdà, Tàrraga i Binèfar.

Al llarg dels anys, el mercat ha tingut diverses ubicacions. La plaça Mercadal, punt de confluència entre el barri cristià i jueu a l'època medieval, ha estat l'emplaçament principal del mercat de dissabte fins a l'actualitat. Ara bé, la plaça Sant Salvador, que va ser l'espai originari, i la plaça del Pou, han estat també llocs de venda de productes que cal considerar dins la dilatada trajectòria del mercat setmanal. I com a colofó, el Reng, el mercat pagès de fruites i verdures de l'horta balaguerina que ens ha arribat fins a l'actualitat.

Et convidem a descobrir els orígens del mercat de Balaguer a partir dels documents de l'Arxiu Comarcal de la Noguera, bona cerca!

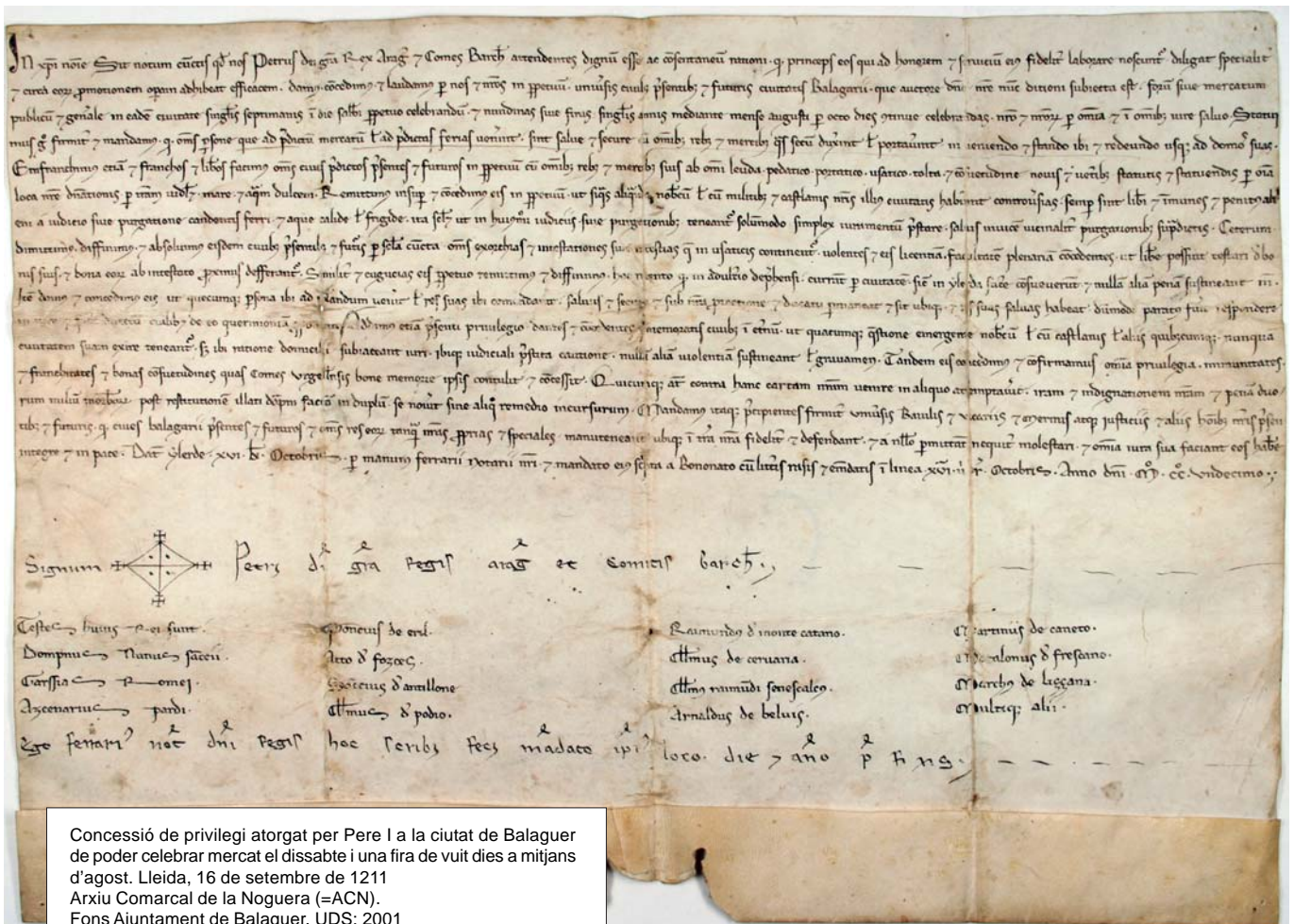
Foto: Daniel Torruella

2. L'ORIGEN DOCUMENTAT DEL MERCAT DE DISSABTE

L'origen documentat del mercat de Balaguer es remunta a l'any 1211, quan el comte Pere I va atorgar el privilegi de celebrar mercat els dissabtes.

En aquest document també es concedia poder celebrar una fira de vuit dies a mitjans d'agost, coneguda com a fira de Sant Bartomeu.

I, a més a més, eximia als habitants de la ciutat de pagar lleuda, peatge, usatge, toltes, costums nous i vells, en tots els dominis reials. És a dir, es donaven facilitats per atraure a la gent d'altres poblacions a comerciar a Balaguer.

Concessió de privilegi atorgat per Pere I a la ciutat de Balaguer de poder celebrar mercat el dissabte i una fira de vuit dies a mitjans d'agost. Lleida, 16 de setembre de 1211
Arxiu Comarcal de la Noguera (=ACN).
Fons Ajuntament de Balaguer. UDS: 2001

Activitats

En el text original i en la traducció

1. Identifica l'esment que se'n fa del mercat del dissabte

*In Christi nomine. Sit notum cunctis quod nos Petrus, Dei gratia rex Aragonum et comes Barchinone, (...) damus, concedimus et laudamus per nos et nostros, in perpetuum, universis civibus, presentibus et futuris, civitatis Balagarii, (...) **mercatum publicum et generale in eadem civitate singulis septimannis in die sabbati** (...).*

2. Identifica la data

Datum Ilerda XVI kalendas octobris ... anno Domini M° CC° undecimo

Traducció:

En el nom de Crist. Sigui conegut per tothom que jo, Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó i comte de Barcelona, considerant que és convenient i conforme a la raó que el príncep aprecii especialment aquells els quals són reconeguts que treballen fidelment en l'honor i el servei seu, i que dediqui un esforç eficaç respecte a la seva promoció, dono, concedeixo i atorgo en nom meu i dels meus, perpètuament, a tots els ciutadans, presents i futurs de la ciutat de Balaguer, la qual ara està sotmesa al meu poder amb l'aprovació del Senyor, que se celebri per sempre el fòrum o el mercat públic i general a aquesta ciutat, en dissabte, cada setmana i que se celebrin continuament els comerços o fires cada any, a mitjans d'agost, durant vuit dies, sota la meva protecció i la dels meus, per tot i en tot respectant el dret.

Així, doncs, institueixo fermament i mano que totes les persones que vinguin a dit mercat i a dites fires estiguin fora de perill i segurs amb totes les coses i mercaderies que carreguin o portin, venint, estant i tornant fins a les seves cases.

A més, afranqueixo i faig francs i lliures tots els dits ciutadans, presents i futurs, perpètuament, amb totes les seves coses i mercaderies, de tota lleuda, pedatge, usatge, tolta i costum, noves i velles, establertes i que s'han d'establir per tots els llocs del meu domini, és a dir, per terra, mar i aigua dolça.

A més, transfereixo i concedeixo a aquests perpètuament que, si algú tingués algun cop enfrontaments amb mi o amb els soldats, o amb els meus castlans d'aquella ciutat, que sempre siguin lliures i immunes i completament exempts de judici o de la purgació amb ferro roent i aigua calenta o freda, és a dir, que en els judicis o purgacions d'aquest tipus només hagi de prestar un simple jurament, excepte en les purgacions abans dites entre veïns.

A més, perdono i allibero aquests ciutadans, presents i futurs, per tots els segles, de totes les exòrquies i intestacions o intèsties que són contingudes en els usatges.

Volent i concedint a aquests el permís i la plena facultat que puguin testar lliurement sobre els seus béns i que els seus béns intestats siguin entregats als més propers.

Igualment, transfereixo i cedeixo a aquests perpètuament les cugúcies, amb excepció que als que sorprenen en adulteri corrin per la ciutat, com acostumen a fer a Lleida i que per allò no suportin cap altre càstig.

De manera semblant, dono i concedeixo que qualsevol persona que vingui a poblar allí o confii allí a tothom els seus béns, que romangui sa i estalvi i sota la meva protecció i comandament i que estigui a tot arreu i tingui les seves coses segures, a condició que estigui disposat a respondre d'acord amb el dret i a fer justícia a qualsevol que presenti una queixa sobre ell.

A més, afegeixo al present privilegi, donant i concedint als esmentats ciutadans, eternament, que qualsevol qüestió que sorgeixi amb mi o amb els castlans o amb qualsevol altre, mai estiguin obligats a marxar de la seva ciutat, sinó que allí mateix en el seu domicili se sotmetin al dret i, allí concedida la garantia judicial, no suportin cap altra violència ni gravamen.

Finalment, concedeixo i confirmo a aquests tots els privilegis, immunitats, franquícies i bons costums, que el comte d'Urgell, de bona memòria, els atorgà i concedí.

Qualsevol que vingui a atemptar contra aquesta carta nostra en algun aspecte que sàpiga que ell incorrerà sense cap excusa en la nostra ira i indignació i en la pena de dos mil morabatins, després de restituir el doble del dany comès.

Així, doncs, mano ordenant fermament a tots els batlles, vicaris, merins i justícies i als altres homes meus que mantinguin els ciutadans de Balaguer, presents i futurs, i totes les seves coses com a pròpies i especials arreu en la meva terra fidelment i els defensin i que no permetin que siguin molestats per ningú malèvolament i que facin que ells conservin íntegrament i en pau tots els seus drets.

Donat a Lleida, el 16 de les calendes d'octubre, per la mà d'en Ferrer, notari nostre i escrit per ordre seva per Boronat amb lletres raspades i esmenades a la línia 16 on diu octobris. Any del senyor 1211.

Sig+na Pere, per la gràcia de Déu, rei d'Aragó i comte de Barcelona.

Testimonis d'això són: el senyor Nunyo Sanç. Garcia Romeu. Asnar Pardo. Ponç d'Erill. Ató de Foces. Sanç d'Antilló. Guillem de Puig. Ramon de Montcada. Guillem de Cervera. Guillem Ramon, senescal. Arnau de Bellvís. Martí de Canet. Mataló de Frescà. Marc de Liçana i molts altres.

Jo, Ferrer, notari del senyor rei, he fet que això sigui escrit, per mandat d'aquest mateix el lloc, dia i any abans indicats.

3. L'EVOLUCIÓ DEL MERCAT I ELS SEUS ESPAIS

El mercat a la Plaça Sant Salvador

Hi ha qui situa els orígens del mercat de Balaguer de l'antiga ciutat islàmica, la madîna Balagî, al voltant de la plaça de la mesquita d'Avimoni, a l'actual plaça Sant Salvador, on convergien els diversos carrers de la ciutat per tal de donar accés al Pla d'Almatà, al Firal i al Torrent, que eren el tres barris que configuraven l'estructura urbana d'aquell antic Balaguer.

La notícia d'aquesta ubicació està documentada en les Ordinacions que els paers i prohoms de la ciutat van promulgar l'any 1313. Aquestes Ordinacions medievals que regulaven els diferents aspectes del comerç que tenia lloc a Balaguer, feien esment a la plaça de Sant Salvador com el lloc oficial per a la venda al públic del peix, de les verdures i de les fruites; i, així mateix, establien que la venda de teixits de lli, cànem o estopa s'havia d'ajustar a les unitats de mesura que s'exposaven dins l'església de Sant Salvador.

Foto: Daniel Torruella

El mercat dels jueus i el Mercadal

A l'Arxiu Comarcal de la Noguera conservem també el privilegi del 19 de març de 1387, pel qual el comte Pere va atorgar a la comunitat jueva de Balaguer –aliame iudeorum civitatis Balagueri– poder celebrar mercat setmanal els dimecres. Aquesta especial concessió es devia a què els jueus, que eren majoritàriament comerciants i artesans, no podien assistir al mercat dels dissabtes, ja que segons la seva religió, el dissabte era un dia sagrat i, per tant, festiu.

El document contemplava una especial protecció a totes les persones i béns que anessin o tornessin del mercat, no podent ser detinguts, marcats o empenyorats per crims o deutes, excepte si eren els principals autors o deutors.

Aquest privilegi va ser concedit pocs anys després que els jueus es traslladessin del recinte emmurallat del casc antic a un nou barri o call jueu situat al sud de la ciutat. Entre el call i els portals d'entrada a la ciutat vella quedava un espai de separació, l'actual emplaçament de la plaça Mercadal, que es feia servir de mercat tant pels mercaders jueus com cristians.

Sabies què...?

L'1 de maig de 1333 el rei Alfons el Benigne, a instància dels paers, decretà que els jueus visquessin apartats en un barri o call, fora dels antics murs de la ciutat, en l'emplaçament actual dels carrers Barrinou, Miracle, Teixidors i Sant Josep.

Amb la creació del nou barri jueu també es van ampliar les muralles.

Activitat

Situa al mapa els elements següents. Si no te'n surts, aquí tens una petita ajuda:

<http://www.balaguer.cat/turisme/>

Abans del segle XIV	A partir de l'ampliació de les muralles del segle XIV
<ol style="list-style-type: none">1. Portal del Torrent2. Portal de Sant Miquel3. Portal Nou del Mercadal4. Portal d'Albesa5. Portal del Miracle	<ol style="list-style-type: none">6. Portal de Lleida7. Portal del Gel

El mercat a la Plaça del Pou

Es coneix que des del segle XIX coexistien varis espais de mercat a Balaguer: al Mercadal, a la plaça Sant Salvador i a la plaça del Pou.

El fet que el mercat se celebrés en diferents espais responia essencialment als interessos dels veïns que tenien els propis comerços i negocis a les places i volien beneficiar-se de l'afluència de gent dels dissabtes de mercat.

Ara bé, amb el temps els espais destinats a mercat a la plaça Sant Salvador i a la plaça del Pou van anar perdent rellevància enfront de l'activitat comercial que es desenvolupava al Mercadal.

Podem suposar que les reclamacions dels botiguers de les respectives places varen ser constants per atraure el mercat. I així queda documentat l'1 d'octubre de l'any 1889 quan l'Ajuntament va acordar repartir entre els dos espais el comerç específic de determinats tipus de productes. La venda de l'aviram, els ous, el sabó i la caça es faria a la plaça del Pou; mentre que la venda del carbó, la llenya, la palla i l'adob seria a la plaça Sant Salvador.

El mercado de todas estas cosas celebrábase desde tiempo inmemorial en la Plaza Mayor de Balaguer. El traslado respectivo del mercado a las Plazas del Pozo y de San Salvador pudiera considerarse hoy en dia una cuestion bizantina, pero que a la sazón fué la virtud de poner en tensión y actividad a una gran parte de vecinos de Balaguer. Se trata de un asunto de intereses encontrados, ni más ni menos. Una buena porción de vecinos del Mercadal, Plaza del Pozo y Plaza de San Salvador y sus respectivas proximidades acudieron muy numerosos con sus firmas al Ayuntamiento, defendiendo con vigor naturalmente sus puntos de vista de acuerdo con sus conveniencias personales. El Ayuntamiento hizo justicia, atento en su resolución al bien común de todos.

En la Sesión de 27 de septiembre de 1889, el Ayuntamiento, en consideración a la instancia de varios vecinos de la Ciudad, solicitando la traslación del mercado de aves, huevos, jabón y caza a la Plaza del Pozo, y el de carbón, lena, paja y estiércol a la de San Salvador, acordó encomendar el estudio de la instancia a una Comisión integrada de los señores Antonio Nobell, Salvador Lluch y José Boix, la cual dictaminó el 1.º de octubre de acuerdo de acuerdo con los firmantes de la solicitud. El Ayuntamiento, en sesión del mismo día 1.º de octubre de 1889, previa amplia discusión, tomó el acuerdo de aceptar el informe de la referida Comisión.

Los intereses particulares de los vecinos de la Plaza Mercadal y sus proximidades no se dieron por contentos de una resolución municipal tan justa y ponderada.

y contra el acuerdo del Ayuntamiento de 1.º de octubre, pidiendo su revisión en el sentido de que el mercado de los artículos mencionados continuase como de tiempo inmemorial en la Plaza Mercadal y no se pasase a las Plazas del Pozo y de San Salvador respectivamente, firmóse una exposición de numerosos vecinos de la Plaza Mercadal. Empero todo fue en vano, y se mantuvo intangible la resolución del Ayuntamiento.

Hoy en la actualidad sigue en pie, en general, la tan debatida deliberación, celebrándose el mercado de los artículos en cuestión en las Plazas del Pozo y de San Salvador. De las enconadas disputas de aquellas remotas fechas en torno a semejante traslación apenas habrá hoy quien se acuerde. Y serían por cierto muy contados quienes sepan en Balaguer el origen de los mercados en la Plaza del Pozo y la de San Salvador.

ACN. Fons Ajuntament de Balaguer. Llibre Verd

Activitats

Llegeix el fragment d'aquesta crònica del Llibre Verd i explica

1. Qui demana a l'ajuntament el canvi?

.....

.....

.....

2. Per quin motiu?

.....

.....

.....

3. Quina reacció provoca?

.....

.....

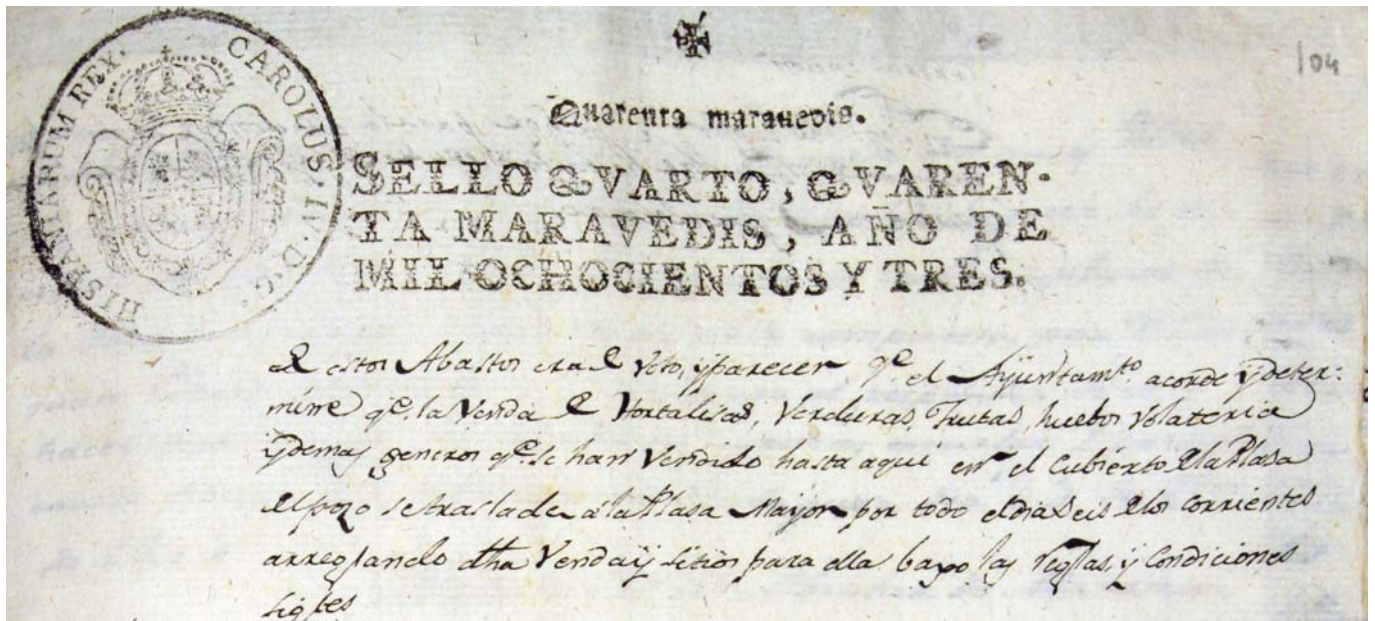
.....

El Reng

Des dels seus orígens el mercat de Balaguer ha estat essencialment un lloc d'intercanvi setmanal de productes agrícoles procedents de les finques i masos de Balaguer i molt especialment de les hortes d'Amunt, d'Avall i del Molí del Comte. Aquesta tradició va donar lloc al Reng, que era el mercat pagès de fruites i verdures de l'horta balaguerina, i el qual perdura a l'actualitat com una reminiscència del passat.

A l'Arxiu Comarcal de la Noguera es conserva un dels acords municipals, el del 3 de setembre de l'any 1803, amb el qual naixeria el Reng. En ell s'establia el trasllat a la plaça Mercadal dels punts de venda fixes de verdures, ous i altres gèneres que fins aleshores estaven ubicats als porxos de la plaça del Pou.

Entre les raons del canvi destaca la manca de capacitat de la plaça del Pou amb motiu de l'increment de terrenys destinats a cultiu a l'horta balaguerina, de l'augment considerable de comerciants provinents de Lleida que es desplaçaven a vendre a Balaguer, i del fet que la plaça acollia dos forns de pa i un pou d'aigua molt concorregut a l'estiu. També s'esgrimien raons de salubritat per l'estat de la plaça i el fang.

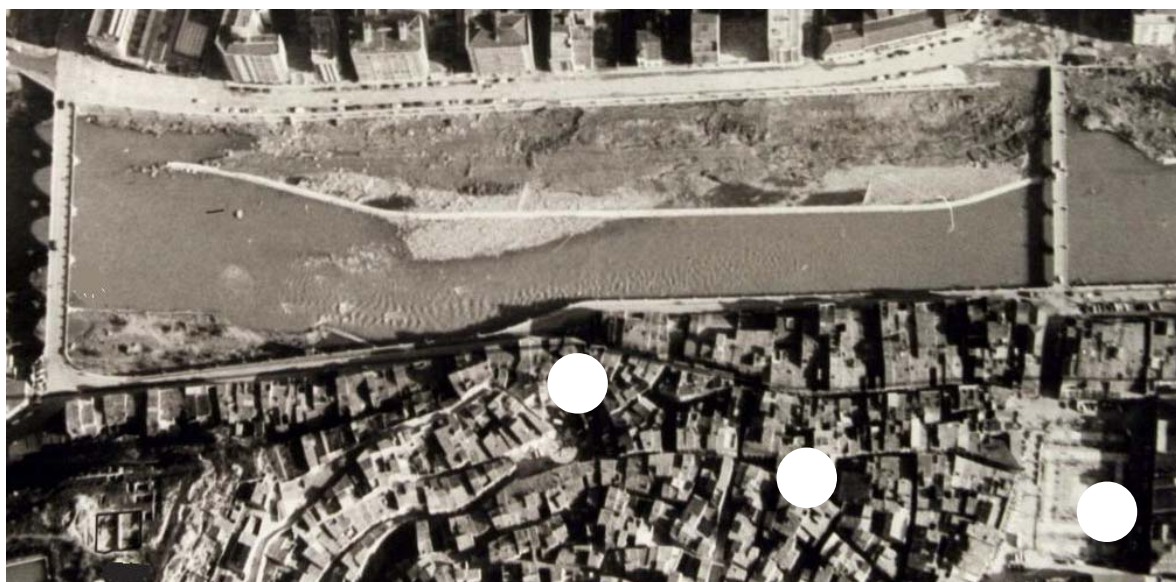
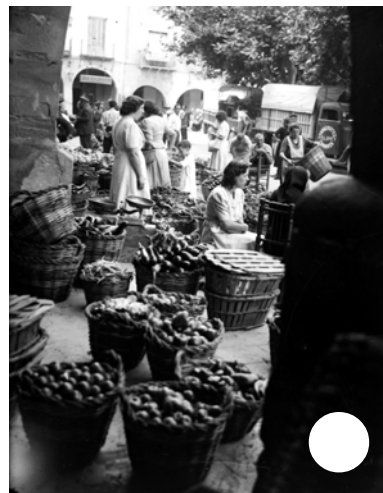
Activitat

Intenta transcriure el contingut d'aquest document

«que el Ayuntamiento acorde y determine que
.....
.....
arreglando dicha venta y sitios para ella bajo las reglas y condiciones siguientes»

Identifica les imatges i assigna amb quin dels tres espais, tradicionalment escenaris de mercat, es corresponen:

- (1) Plaça Mercadal
- (2) Plaça del Pou
- (3) Plaça Sant Salvador

Quines creus que són les dues úniques festivitats en què que es suspèn o es canvia de dia el mercat de dissabte?

Per Carnaval

Per la Festa major del Sant Crist

Per la Transsegre

Per Nadal

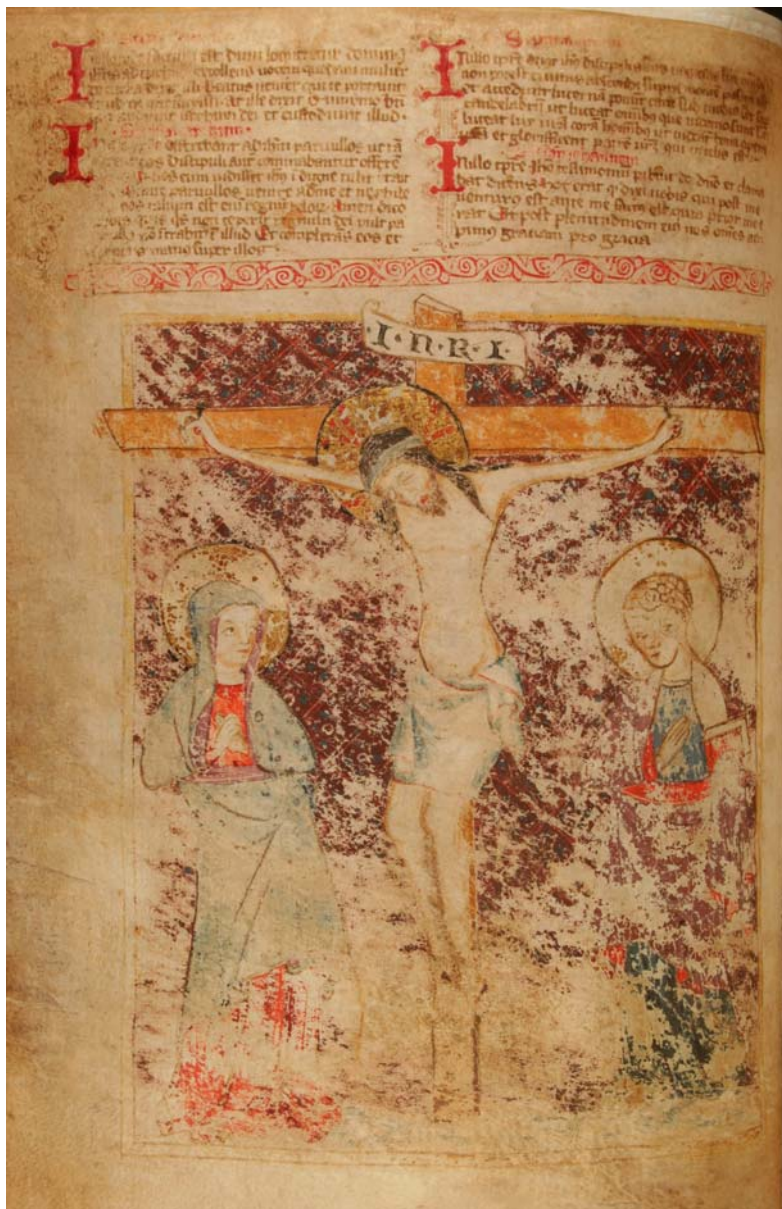
4. L'ORDENACIÓ DEL MERCAT

El Llibre de costums, privilegis i ordinacions

Durant l'època medieval, el govern municipal comença a regular l'activitat comercial per mitjà de la promulgació d'ordenances i bans. Aquestes disposicions establien una normalització dels diferents aspectes del mercat, com ara els pesos i les mesures que calia emprar, els preus justos, els llocs específics destinats a la venda de determinats productes, les sancions al frau en la venda, el comerç de productes forans, etc.

A l'Arxiu Comarcal de la Noguera conservem el *Llibre de costums, privilegis i ordinacions*, que aplega el recull d'aquestes ordenances promulgades per la Paeria entre els anys 1313 i 1435.

Cal saber que aquest és un document cabdal per la història de Balaguer perquè conté els drets o privilegis que els comtes d'Urgell i els reis d'Aragó van atorgar a Balaguer durant aquest període. Fixa't en la il·lustració: és la primera plana del llibre on s'hi representa l'escena.

Sabies què...?

Al final del Llibre de privilegis figura un text bíblic de l'Èxode 20,2-17 escrit en hebreu, per què els jueus fessin els seus juraments sobre els seus propis textos sagrats.

El Llibre de costums, privilegis i ordinacions

És sorprenent la quantitat de normes i costums que podem trobar en aquest llibre, tenint en compte que data del segle XIV i XV, les normes que s'hi recullen no s'allunyen excessivament de les que fem servir en l'actualitat. Així, el contingut del Llibre de costums, privilegis i ordinacions, tracta temes molt variats.

Relaciona el fragment del text amb el seu significat i la temàtica que tracta.

Primera ment ordenaron e establiren per tots temps durador que nul
hom ne nuyla fembra no gos posar ne justar ne tenir ffem ne payllaz
ne altra broca lega ents places ne els antixos dta Ciutat de balaguer in en

Item tot carnicer que caru vene en la dita Ciutat o altre hom qual que sia
que tinda fals pes o falsa balanca pagara per l'im. — r. ff.

Item ordenaron que si els meses de juny e de juliol e dagost alaino a lous
dels Carnicers volran ocure .j. bou o vna vaccha tan solament lo dissapte
per aops del digmenge que aquell bou o vaqua no gos ocure tre a hom de
vespres sonades.

Prohibició
d'alterar el preu
de les coses

Prohibició de treballar el
diumenge i festes
de precepte.

Prohibició de fer
femers dins la ciutat

NORMES DE
BONS COSTUMS
IMPREGNADES
DE CERTA
RELIGIOSITAT

PRESCRIPCIONS
EN MATÈRIA
SANITÀRIA

REGULACIÓ DELS
PREUS DELS
PRODUCTES PER
EVITAR L'ENGANY
DELS COMPRADORS

Activitat

Et presentem 2 fragments del *Llibre de costums, privilegis i ordinacions*. Amb l'ajuda del dibuix que encapçala el text.

1. Subratlla la paraula que identifica l'ofici
2. Escriu a quin número de pàgina del llibre es troba.
3. Intenta llegir el text i fer la transcripció del document encaixant les paraules desordenades que tot seguit s'indiquen

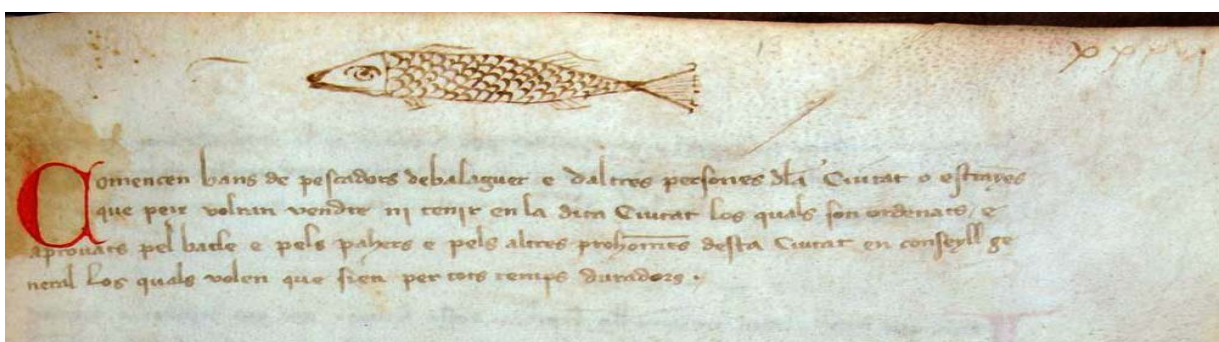
establits e ordenats – aprovats e confirmats – pels prohombres- per tots temps duradors – e per lo batle del senyor Comte- Comencen bans de çabaters- en conseyl general

Sabies què...?

Els moliners, a canvi d'un pagament estipulat anomenat *moltura* – percentatge sobre la quantitat que es portava a moldre-, es dedicaven a moldre el gra i les olives. Aprofitant la bassa d'aigua del molí, els moliners també pescaven el peix i el duïen a vendre al mercat. Els molins que ens han arribat avui dia són el molí del Comte i el molí de l'Esquerrà

que pex volran vendre – desta Ciutat en conseyl general- los quals son ordenats e- Comencen bans- :los quals volen que sien- e daltres persones- aprovats pel batle, e pels pahers,- de pescadors de Balaguer- ni tenir en la Ciutat,-per tots temps duradors- e pels altres prohombres- dela Ciutat o estranyes

Sabies què...?

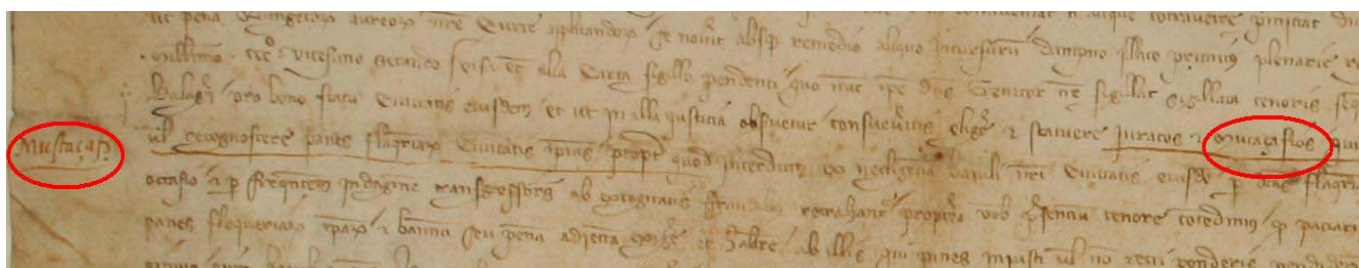
Els peixaters forans podien vendre el peix a Balaguer però no tenien les mateixes condicions que els pescadors de la ciutat. Si el peix era de mar l'havien de portar directament a la plaça de Sant Salvador i no es podia tenir més de dos o tres dies, segons l'època, per tal d'evitar les males olors i garantir la qualitat del producte.

El càrrec de *mostassaf*

Amb el mercat i la seva regulació apareix la figura del *mostassaf*, que era una mena de funcionari de la Paeria de reconegut prestigi social. Les seves atribucions eren, principalment:

1. Vetllar per la correcta aplicació dels pesos i de les mesures i aplicar les sancions als casos de frau.
2. Fixar els preus de venda a la menuda dels articles de consum més freqüent i de primera necessitat (carn fresca, carn salada, peix, vi, oli, ...), i deixar constància en els llibres de tarifes.
3. Tenir cura de la qualitat dels productes, aplicant en cas d'adulteració o incorrecta manipulació, les sancions que prescrivien les ordinacions municipals.

El càrrec era triat periòdicament pel govern del municipi i a Balaguer va perdurar fins al segle XIX.

Detall del privilegi atorgat pel comte Jaume d'Urgell a Balaguer, el 12 de juliol de 1334, on s'aprecia el terme *mustaçafs* i *mustaçafos* ACN. Fons Ajuntament de Balaguer. UDS núm. 2024

El Llibre de Tarifes

A l'Arxiu Comarcal de la Noguera es conserva el *Llibre de tarifes* o *Llibre de la cadena*, anomenat així perquè porta encara la cadena amb què es lligava a la plaça del mercat, per a poder ser consultat i que ningú se'l pogués emportar.

L'estructura del contingut del llibre no és altra que la compilació de cadascuna de les tarifes següents:

- *Tarifa del pa cuyt*
- *Tarifa del vi*
- *Tarifa de la carn fresca y carn salada*
- *Tarifa del peix fresc*
- *Tarifa per donar lo degut pes al dinal del oli*
- *Tarifa pera peix salat, salses, fruytes y qualsevol mercaderia*
- *Tarifa per saber segons lo preu de una Rova quant valdra una lliura de qualsevol mercaderia*
- *Tarifa general, pera contar les porrates de qualsevol censal, lloguers de cases, salaris de conduccions, de persones de servei*

Ara bé, en ell no trobem un llistat de preus sinó una taula d'equivalència de pesos i mesures amb preus de productes, de manera que qualsevol podia trobar el preu exacte a pagar sense necessitat de saber comptar.

Fixa't en la il·lustració:

a) La moneda que aleshores s'empitava era la lliura

1 lliura = 20 sous

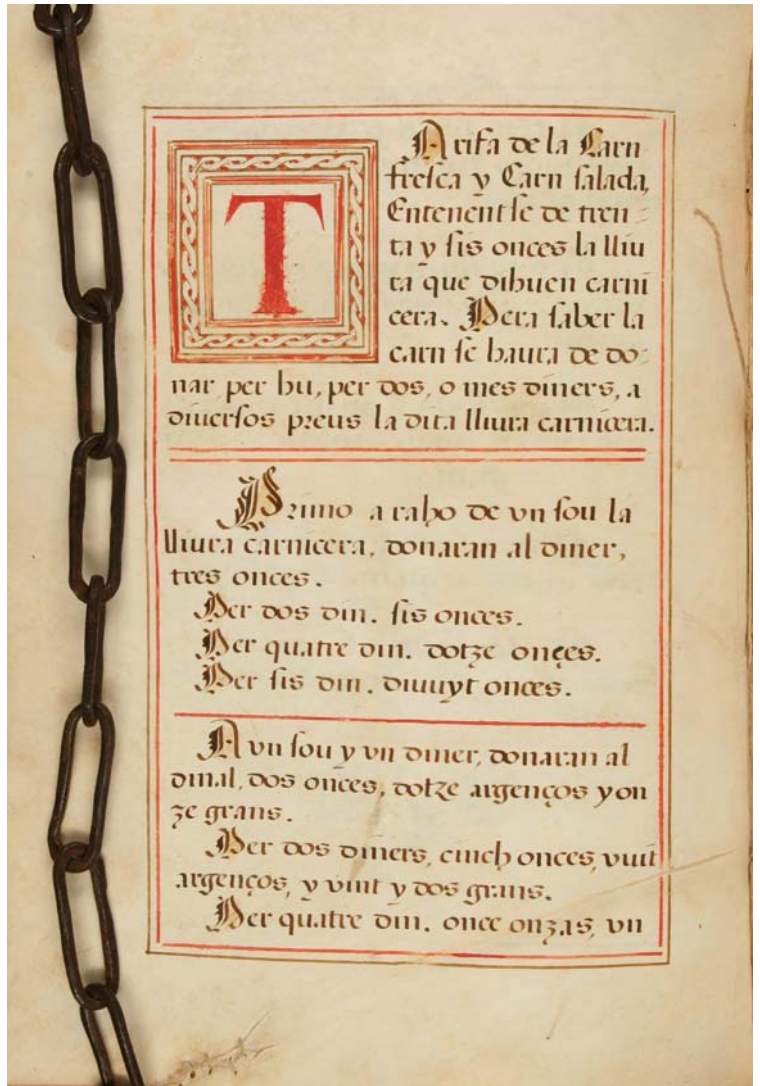
1 sou = 12 diners

b) Les unitats de mesura eren diverses segons els tipus de productes. Per exemple en el text adjunt s'expressa el següent:

1 lliura carnícera (unitat de pes)= 12 onces

1 onça = 16 argenços

1 argenç = 36 grans

Activitats

Llegeix i contesta:

En què consistia el càrrec de mostassaf?

.....
.....

A partir de quan tenim constància de la seva existència a la ciutat de Balaguer i gràcies a quin document ho sabem?

.....
.....

Quin és bàsicament el contingut del Llibre de Tarifes?

.....
.....

Quines unitats de mesura de pes i monetàries queden recollides en el Llibre de Tarifes?.Escriu també les seves equivalències.

.....
.....

Intenta llegir el full del document que il·lustra aquesta pàgina i continua la seqüència que encapçalaria la pàgina següent de preu i pes.

Per diners, onces, argenços y grans